

PRESA „ANILOR DE FOC”: SECVENȚE DIN JURNALISMUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Conf. univ. dr. Marian Petcu *

THE MEDIA DURING THE "YEARS OF FIRE"

Rezumat. *Studiul de față este o radiografie a evoluției presei din Regatul Român în perioada Primului Război Mondial. Urmărim aici apariția presei care privilegiază tematica războiului, pledează pentru alianțe militare și/sau pentru neutralitate, reducerea numărului de ziare și reviste după intrarea României în război, cenzura tuturor formelor de comunicare publică. Se poate constata că programele editoriale nu mai țin seama de ideologii, ci de alianțe politico-militare, atât în anii neutralității, cât și în cei ai confruntării militare. După ocuparea sudului României de către trupele germane, austro-ungare și bulgare, administrația centrală de stat, împreună cu familia regală și cu un mare număr de redacții se stabilesc în orașul Iași. În București sunt tolerate de administrația militară germană câteva publicații filogermane – Gazeta Bucureștiului, Lumina și Seara. Alte publicații sunt editate de armata germană în orașele ocupate: Kriegs-Zeitung 9 Armee (Jurnalul de război al Armatei a 9-a) tipărită la Sebeș și Râmnicu Sărat; Verordnuden für die Bevölkerung Rumäniens im Gebiete der Militärenverwaltung (București), Deutsche Ausgabe des „Agrarul” (București), Putna-Zeitung (Focșani), Donau Armee Zeitung (Brăila) și altele. Prezentăm și unele exemple de publicitate din timpul războiului, mesaje ce trădează starea de sărăcie generată de război (a se vedea schimbul de alimente ori de alte produse). Situația jurnaliștilor și retorica urii sunt, de asemenea, aspecte despre care amintim în această schiță istorică.*

Cuvinte cheie: *România, jurnalism, Primul Război Mondial, București, presa, cenzură.*

* Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării, Universitatea din București, marian_petcu2003@yahoo.com

Abstract. *The present study aims to be a blueprint of media's development within the Romanian Kingdom during The First World War. We're pursuing here the media's appearance privileging war topics, pleading for military alliances and/or neutrality and for the reduction of newspapers and journals' number since Romania entered the war, and also introducing the censorship over all forms of public knowledge and communication.*

*It may be concluded that the editorial schemes take no more into account ideologies, but political and military alliances both during the neutrality years and military confrontation. After the occupation of the southern Romania by the German, Austro-Hungarian and Bulgarian troops, the central administration of the state along with the royal family and a large number of editorial offices relocate to the north-eastern Iași city. Meanwhile, in Bucharest are tolerated by the German military administration only a few pro-German publications – such as *Gazeta Bucureștiului*, *Lumina* and *Seara*. Other publications are also printed by the German army in the occupied cities: *Kriegs-Zeitung 9 Armee* (The 9th Army's War Journal) printed in *Sebeș* and *Râmnicu Sărat*, *Verordnungen für die Bevölkerung Rumäniens im Gebiete der Militärverwaltung* (in Bucharest), *Deutsche Ausgabe des "Agrar"* (also in Bucharest), *Putna-Zeitung* (in Focșani), *Donau Armee Zeitung* (in Brăila) and others.*

We will also present some samples of wartime advertising, messages illustrating the poverty caused by the war (i.e. the exchange of edibles or other items). The journalists' situation, the rhetoric of hatred are also topics that we issue in this historical outline.

Keywords: *Romania, journalism, First World War, Bucharest, media, censorship.*

1.Introducere

Presa primului război mondial poate fi abordată din varii perspective. Ca evoluție calitativă și cantitativă, din perspectiva analizei anumitor tipuri de discurs jurnalistic, analiza publicității acelei perioade, radiografierea vieții asociative a jurnaliștilor, manifestările cenzurii militare ș.a.m.d.

Una dintre ele, poate fi cea statistică. Bunăoară, dacă vom lua ca perioadă de referință 1900 – 1918, vom constata că s-a menținut un ritm mare de creștere a fondării de noi titluri, cu excepția anilor 1917-1918,

după cum urmează: 1900 = 485 titluri noi; 1901 = 481; 1902 = 478; 1903 = 529; 1904 = 581; 1905 = 642; 1906 = 663; 1907 = 606; 1908 = 719; 1909 = 755; 1910 = 748; 1911 = 788; 1912 = 833; 1913 = 804; 1914 = 865; 1915 = 803; 1916 = 765; 1917 = 176; 1918 = 548 titluri. Menționăm că cifrele de mai sus au o relevanță parțială, deoarece cuprind toate titlurile de publicații periodice editate în toate provinciile istorice românești, nu doar în Regatul României. În plus, în interpretarea acestor date trebuie să ținem seama și de perfecționarea tehnologiei de tipărire, a se înțelege apariția de mici tipografii, la prețuri accesibile cât mai multor editori, ceea ce a stimulat inițiativa editorială.

Vom constata că există unele reculuri, în ceea ce privește populația periodicelor, în sensul că deși s-au înregistrat, de regulă, creșteri, în ani precum 1901, 1910, 1913, 1915, 1916, în special 1917, au fost reduceri ale ponderii titlurilor fondate, prin comparație cu anul precedent: 1901 = - 4 titluri; 1902 = 3; 1903 = 51; 1904 = 52; 1905 = 61; 1906 = 21; 1907 = -57; 1908 = 109; 1909 = 36; 1910 = - 7; 1911 = 40; 1912 = 45; 1913 = -29; 1914 = 61; 1915 = - 62; 1916 = - 38; 1917 = - 589; 1918 = 372 titluri. Cea mai severă reducere a noilor apariții se înregistrează 1917, când sunt fondate doar 176 de noi periodice, față de cele 765 de noi periodice, câte au fost fondate în 1916.

2. Presa, în anii neutralității

În anii neutralității (1914-1916) presa abundă în știri, relatări, articole de opinie despre cele patru priorități majore ale României – configurarea /reconfigurarea relațiilor politice interne și internaționale, românii din Transilvania, relațiile economice din lumea satului și sistemul electoral de tip cenșitar. Izbucnirea războiului, în iulie 1914 i-a determinat pe jurnaliști să acorde un mai însemnat loc, în paginile ziarelor, problematicii militare, sistemelor de alianțe politico-militare. În condițiile date, activitatea editorială va suferi unele constrângeri generate tocmai de prudența cu care trebuiau tratate anumite realități. Activitatea redacțiilor cunoaște schimbări importante, în sensul că o bună parte dintre gazetarii prestigioși ai momentului sunt mobilizați pe front.

Titlurile ziarelor și ale revistelor care apar în această perioadă dramatică sunt semnificative, în sensul că includ problematica războiului, teme naționale, apelul la mobilizare etc. Unele dintre ele, au titluri ce țin de tema războiului. La București, începând cu 26 iunie 1913 este editat *Războiul*, “ziar naționalist-patriotic”, cotidian sub conducerea lui D.

Mateescu¹. La 20 iulie 1914, în Cosmești-Vlașca apare *Sentinela. Foaie pentru popor*, redactată de Ion Popescu- Cosmești. Tot *Războiul* s-a numit și cotidianul de seară editat la Galați, începând cu 21 iulie 1914 (avea subtitlul "organ independent"). *Jos războiul!* este titlul unei publicații fondate în Capitală, la 7 septembrie 1914. La Turnu Măgurele întâlnim un periodic cu titlul *Războiul* (10 decembrie 1914-22 ianuarie 1915) și la Piatra Neamț, o altă publicație *Războiul* (octombrie 1917). În fine, în 1914 este fondată revista *Războiul popoarelor. Cronica evenimentelor anului de sânge 1914* (săptămânal editat până în 1916); începând din anul 1915 suprimă subtitlul, iar în anul 1916 apare cu altul - *Războiul nostru și Războiul popoarelor*. Revista era redactată de scriitorul și ziaristul ardelean Ion Gorun (pe numele real Alexandru I. Hodoș, 1863-1928). Tematica periodicului constă în informații din taberele beligeranților, însoțite de o bogată ilustrație reprezentând aspecte de pe câmpul de luptă, armament, muniții, eroi, comandanți etc. *Deșteptarea, Reforma și Întregirea neamului* sunt alte trei titluri de periodice reprezentative ale momentului. Primul a fost editat la Piatra Neamț, din 28 august 1914, sub direcția lui C. I. Creangă și N. Țimiraș (orientare conservatoare); *Reforma* a fost editat la Buzău de un grup liberal condus de Pompiliu Ioanițescu, iar ultimul, inițiat la 1915, nu a apărut decât într-o singură ediție, în Capitală.

Tema Ardealului este frecvent evocată de jurnaliști, în anul 1915 fiind fondate trei periodice, în acest sens: *Vrem Ardealul. Organul Idealului Național* (Brăila, 1915-1916); *Vrem Ardealul!* (număr unic, București, 1916); *Ardealul* (Caracal, 1915-1916) – articolul program fiind redactat de Octavian Goga (deputat de Romanai), care arată că trebuie luptat în permanență pentru realizarea unirii Transilvaniei cu România, unire ce va avea drept efect consolidarea internă și externă a statului român. O revistă cu titlul *Ardealul* a fost fondată și la Chișinău (1 octombrie 1917), director fiind Onisifor Ghibu. *Sentinela română*, revistă militară editată de N. N. Stoica (București, 1915), *Independența*, fondat la Buzău în ianuarie 1916 de P. M. Gheorghiu, *Independența economică*, fondat la Iași în februarie 1916, având ca director pe Victor Slăvescu, apoi pe Virgil Madgearu și I. Răducanu sunt de amintit în acest interval istoric.

¹ Pentru succesiunea aparițiilor publicațiilor din perioada de referință pot fi consultate lucrările: *Publicațiile periodice românești*, vol. I-V, Biblioteca Academiei Române, Editura Academiei Române, *Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică*, coord. M. Petcu, 2012, precum și versiunea on-line a Bibliografiei Naționale Retrospective - <http://www.biblacad.ro/bnr/> .

Presa română este plurală ideologic, chiar și în vreme de război. Liberalii se prezentau publicului prin *Viitorul* și *L'Independance Roumaine*. Partidul Conservator deținea *Epoca*, *La Politique* (patronat de Al. Marghiloman) și *Steagul*. Partidul Conservator – Democrat avea sub patronajul său politic două ziare centrale: *Acțiunea* și *La Roumanie*, ambele de orientare anti-austroungară, dar și cu multe accente antigermene, puse în evidență mai ales prin intervențiile personale ale lui Take Ionescu. Presa independentă era reprezentată de *Universul*, *Dimineața* și *Adevărul*. După refugiul administrației regale la Iași, aici vor apărea *Neamul românesc*, *L'Independance Roumaine*, *Mișcarea*, *Opinia*, *Viitorul*, *Acțiunea Română*, *Evenimentul*, *Momentul*, *Revista istorică*, *Viața nouă*, *Viitorul țării*, *Vestnik rumunskovo fronta*, *Rodina*, *Deșteptarea*, *Gazeta Muncii*, *Informația nouă*, *Moldova*, *Analele CFR*, *Vremea nouă* și altele. Tot la Iași a apărut zilnic, începând cu data de 2 februarie 1917, cotidianul *România*, *organ al apărării naționale*, până în 23 martie 1918, apoi în București, până în iunie 1918, avându-l ca director pe M. Sadoveanu.

Despre un succes comercial nu se putea vorbi la vremea aceea – România avea 8 milioane de locuitori, dar doar 54,3 % dintre bărbați și 23,2 % dintre femei știau să citească și să scrie. Și mai puțini își puteau permite să cumpere presă, mai ales în acele împrejurări dramatice.

În intervalul 1916-1917 mai apar câteva periodice prestigioase, printre care – *Masca*, săptămânal dedicat teatrului, literaturii și artelor. Director, D. Karnabatt, redactor-șef Emanoil Cerbu și *Scena*, cotidian de “teatru, muzică, literatură, artă, sport”, sub conducerea lui A. de Hertz (de la 17 octombrie 1917). Redactori: G. Coșbuc, Liviu Rebreanu, I. Theodorescu, Gala Galaction, Al. Davilla, M. Sadoveanu. Ultima ediție, 11 noiembrie 1918. Subliniem că atât *Comedia*, cât și *Scena* au apărut zilnic, fapt întâlnit numai în marile capitale culturale din Europa, ele făcând dovada bogatei și diversificatei vieți artistice din Bucureștiul acelor ani.

3. Presa ocupației

După cum se cunoaște, în august 1916 România se vedea nevoită să intre în război, ceea ce a bulversat întreaga activitate editorială din țară. La 20 noiembrie/3 decembrie guvernul se retrage la Iași, iar trupele germano-austro-ungare și bulgare intră în Capitală și instituie o administrație militară asupra teritoriilor ocupate – Muntenia și Oltenia – printre măsurile luate fiind suprimarea presei române, controlul corespondenței, suprimarea spectacolelor etc.

Singura publicație agreată initial de ocupant a fost *Bukarester Tagblatt/Gazeta Bucureștiului* (până la 11 noiembrie 1918). Un ziar "românesc independent" filogerman numit *Lumina*, a apărut la București între 1 septembrie 1917- 25 noiembrie 1918, sub direcția lui C. Stere, la care s-au asociat cu articole George Topârceanu, Liviu Rebreanu, D. D. Pătrășcanu, Barbu Nemțeanu și alții. Vor fi tolerate și publicații precum *Seara și Timpul*.

Doar două numere vor fi editate din *Gazeta ostașilor*, periodic aflat sub conducerea unui comitet format din N. Iorga, M. Sadoveanu, I. Minulescu, Octavian Goga, Onisifor Ghibu (București, septembrie 1916). În refugiul de la Iași va fi editat *Buletinul de informațiuni* (fondat la București în 1912), publicație cu informații militare (la Iași se vor muta mai multe redacții și administrații ale presei din Capitală, dar și din județele Munteniei și ale Olteniei ocupate).

Activitatea editorială a avut de suferit nu numai din cauza cenzurii severe, a lipsei materiilor prime, dar și din cauza faptului că mulți ziariști au fost mobilizați pe front. "De când există jurnalistică românească nu s-au perindat atâtea redactori ca la foaia noastră, fiind chemați unul după altul sub arme",² nota un redactor de la *Foaia Orăviții*.

De mai multe ori, cei rămași în Capitală au publicat mesaje prin care confrății lor mobilizați erau rugați să indice adresele familiilor, pentru ca acestea să primească ajutoare din partea Asociației Generale a Presei Române. Administrația ziarului *Universul* deschide și o subscripție națională pentru astfel de ajutoare, deoarece multe familii aveau ca unic venit salariul de ziarist.

Ar fi o eroare să se creadă că în timpul războiului s-a cristalizat o mare solidaritate între jurnaliști – suspiciunea că unele redacții sunt infiltrate de persoane care culegeau informații strategice, că unele redacții sunt finanțate din străinătate ș.a.m.d. s-a manifestat chiar și după încetarea războiului.

De altfel, prudența autorităților militare și civile în legătură cu comunicațiile este vizibilă inclusiv în legislație. La 4 noiembrie 1914 intra în vigoare "Regulamentul pentru înființarea și exploatarea stațiunilor radiotelegrafice și radiofonice pe teritoriul român sau pe bordurile vapoarelor sub pavilion român", care precizează condițiile în care vapoarele românești și străine pot instala stații radiotelegrafice și pot comunica cu stațiile de coastă sau de bord române, precum și taxele aferente telegramelor.

² *Foaia Orăviții*, 21 aprilie/4 mai 1916, apud *Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică*, coord. M. Petcu, 2012, 343.

3.1. Bukarester Tagblatt/Gazeta Bucureștilor

Gazeta Bucureștilor a fost o publicație oficială a administrației militare de ocupație; ea apare cu o numerotare stranie – numărul 1 este tipărit miercuri, 12 decembrie 1916, deși are mențiunea "anul XXXVIII, nr. 194", fără nicio altă precizare. Publicația se dorea continuatoarea titlului *Bukarester Tagblatt*, fondat în 1880, ca o dovadă de continuitate a germanității, în capitala României. Potrivit descrierii bibliografilor de la Biblioteca Academiei Române, redactorii ediției române ar fi fost lt. K. Dammert (până în martie 1917) și Julius Pop³. Printre redactori s-au aflat Ioan Slavici, Ion Olteanu, Leontin Iliescu⁴, M. Sărățeanu, Dem. Teodorescu, A. Camb(uropol), Victor Anestin (Cronica științifică), Miron Volbură, N. Arcaș, Toma Mugure, Ion Bradu, Alex. Roman, S. G. Tăutu și alții, care semnau cu pseudonime (Grip, Rola, Dan, Stanco) ori cu inițiale⁵. Ziarul are o ediție identică în limba germană – *Bukarester Tagblatt*, uneori fiind publicate ambele versiuni într-o ediție (recto, în română; verso în germană). Periodicul apare cu varii modificări – are două, patru, opt pagini; se autonomizează cele două ediții, se schimbă logo-ul, din când în când și formatul.

Sunt necesare câteva precizări, în acest context. "Directorul politic" nedeclarat al publicației este Ioan Slavici, cel ce semnează frecvent editorialele ziarului. Apoi, unul dintre cei mai violenți jurnaliști s-a dovedit Dimitrie Karnabatt⁶, prin atitudinea sa constant ostilă față de Ionel Brătianu, pe care îl face responsabil de situația nenorocită în care se află România. Foiletonul *Gazetei* a fost semnat atât de autori români (N.Pora, Michail Stăncescu, Marius Pinto, Temistocle Grigoriu și alții), cât și de străini precum Javier Bueno⁷ și Max Osborn⁸, reporteri care

³ Din colecția ziarului rezultă că a avut această calitate K. Dammert, pentru o perioadă greu de precizat.

⁴ Leontin Iliescu (1880, București - ?) a fost jurnalist, poet și traducător. Studii de Litere și Filosofie la Universitatea din București. Redactor la ziarele *Adevărul*, *Viitorul* și *Universul*. Începând cu luna mai, 1918 lucrează la *Gazeta Bucureștilor*, motiv pentru care va fi judecat pentru colaborarea cu ocupantul german. Ulterior va fi redactor și secretar de redacție la ziarul *Universul* (până în 1947). Publică versuri și critică literară în diverse reviste.

⁵ G. Răduică; N. Răduică, 1995, 308.

⁶ Dimitrie Karnabatt (1877-1949) a fost jurnalist român de origine bulgară, filogerman. A lucrat la *Seara*, apoi la *Gazeta Bucureștilor*, în timpul ocupației germane a sudului României. Publică numeroase texte antiruse și militează pentru recuperarea Basarabiei. A fost constant împotriva deciziilor politice luate de I. Brătianu.

⁷ Javier Bueno (1891-1939), jurnalist spaniol de orientare socialistă.

însoțiseră trupele germane în sudul României, alături de numeroase comunicate privind situația de pe front, ale autorităților militare germane, austro-ungare, otomane, bulgare și destul de rar, ale celor române. De altfel, ziarul a avut precizarea "Ediție de războiu sub ocupațiunea germană" de la primul număr, până la 1 iunie 1917. Încetează apariția în 11 noiembrie 1918.

3.2 Lumina, un ziar "românesc independent"

Un al doilea ziar important în contextul războiului a fost *Lumina*, fondat la 1 septembrie 1917 de un grup de reporteri și redactori, în frunte cu Constantin Stere, în parteneriat cu Agenția de Publicitate Carol Schuller & S. Berger (București). Acesta apare când evoluția războiului devine mai clară și adună ziaristi precum B. Brănișteanu, B. Nemțeanu, Ion Gorun, N. Wilensky, Liviu Rebreanu, M. Gheorghiu, Zamfir C. Arbore, Lar. Iliescu, Scrutator, I. Teodorescu (Tudor Arghezi), Rodion, N.N. Botez, D.D. Pătrășcanu, Bucura Dumbravă, George Topârceanu și alții. Cu redacția în Strada Sărindar, nr. 12, adică având asigurate condițiile de tipărire, cei de la *Lumina* au fost ceva mai temperați în acuzații, prin comparație cu redactorii *Gazetei Bucureștilor*, adică filogermani moderați, ceva mai argumentați, mai puțin agresivi. În articolul – program, Stere explica de ce apar cu acest ziar: "un singur lucru cer delă cititorii ziarului nostru, menit să vadă lumina în aceste zile de durere și rușine: să-l cetească tot așa debrăcați de patimi mărunte și prejudecați, cum va fi și scris; să cântărească fiecare cuvânt și să-și facă ei singuri examenul de conștiință; dar să nu înăbușe, înspăimântați de lumina crudă a adevărului, răsunetul ce acest cuvânt l-ar găsi în inima lor".⁹

Lumina conține mai multă producție jurnalistică și mai puține comunicate, ordine militare etc., prin raport cu *Gazeta Bucureștilor*. Articole semnate de cei de mai sus, dar și de alții sunt grupate în rubrici de tipul "Cronica teatrală" (Liviu Rebreanu o redacta, semnând cu inițialele), "Cronica științifică" ș.a.m.d. Multe dintre textele de opinie sunt îndreptate contra lui Ionel Brătianu, directorul ziarului semnând deseori editoriale cu ton acuzator la adresa acestuia. A fost editat până la 25 noiembrie 1918.

⁸ Max Osborn (1870-1946), jurnalist și scriitor german. Critic de artă. Corespondențele sale au fost publicate în edițiile din februarie 1917.

⁹ Stere, 1917, 1.

Amintim că în intervalul mai 1918- ianuarie 1919, sub direcția lui Al. Corteanu apare în București *Steagul*, cotidian politic al Partidului Conservator la care vor colabora Simion Mehedinți, A.de Hertz și alții (a fost fondat în 1914, acum serie nouă).

3.3.Retorica disprețului, în ziare românești

Pentru a înțelege dramatismul situației în care se afla Regatul României, climatul din mediile jurnalistice și politice, deruta și deznădejdea, dar și pentru a sugera noi axe de cercetare – mă refer aici la analiza discursului urii în cultura română, la antologii de texte polemice din afara cafenelelor ș.a.m.d., adică a textelor cu miză majoră, poate chiar transideologice, redau aici câteva fragmente culese din paginile ziarelor studiate.

"Orbul de la Florica" îl eticheta D. Karnabatt pe Ionel Brătianu¹⁰, "marele vinovat de dezastrul României": "nu a putut vedea nimic, fiindcă ochii lui de dimensiuni bovine, erau orbiți de luciul aurului, de mirajul afacerilor, de fantasmagoria cointeresărilor (...) D-l. Ionel Brătianu a fost surd fiindcă nu a auzit glasul profetic și poruncitor al istoriei noastre (...) a fost orb, fiindcă nu a putut vedea cele mai groaznice realități ce se desfășoară în juru-i. Și acum, Orbul de la Florica, ca orice orb bate drumurile pribegiei, cerșindu-i existența politică".¹¹

Peste două zile, cititorii puteau citi despre cât de rău a putut face I. Brătianu, în articolul "Închipuirile unui candidat la statuie",¹² iar peste alte trei, că "Dl. Ionel Brătianu, de convență cu patriarhul gheșefului român, venerabilul Emil Costinescu¹³, a jucat țării românești cea mai sinistră și mai fatală comedie...".¹⁴

¹⁰ Ion I. C. Brătianu (1864-1927), inginer, om politic liberal. A condus guvernul României în perioada 4 ianuarie 1914-10 decembrie 1916; un al doilea guvern I.I.C. Brătianu, din 11 decembrie până în 28 ianuarie 1918. 29 ianuarie – 4 martie 1918, guvern condus de generalul Alexandru Averescu; 5 martie-23 octombrie 1918, guvernul Alexandru Marghiloman; 24 octombrie-28 noiembrie 1918, guvern condus de generalul Constantin Coandă; 29 noiembrie-26 septembrie 1919, guvern condus de Ion I.C.Brătianu, urmat de cel al generalului Arthur Văitoianu, Vaida Voevod ș.a.m.d.

¹¹ *Gazeta Bucureștilor*, anul XXXVIII, nr. 112 (No. 129), 24 aprilie 1917, 1. Notă – Florica este un sat în comuna Ștefănești-Argeș, în care familia Brătianu deținea moșie, conac, capelă, fermă ș.a.m.d. Adversarii politici au utilizat și expresia "dinastia de la Florica", aluzie la această familie de oameni politici, ce ar fi condus, în fapt, România.

¹² Karnabatt, "Închipuirile unui candidat la statuie", în *Gazeta Bucureștilor*, anul XXXVIII, nr. 114 (No. 131), 26 aprilie 1917, 1.

¹³ Emil Costinescu (1844-1921) a fost redactor la ziarul *Românul* (1866-1882) și ministru de finanțe în perioadele 1902-1904, 1907-1910, 1914-1916, apoi ministru

Nu a existat asociere, formulare depreciativă, ocazie să nu-l fi biciuit pe Brătianu, de fiecare dată în prima pagină a ziarului editat de autoritățile militare germane. Iată alte două mostre din această serie.

La 4 iunie 1917, aflăm că "Fostul tiran al României, d-l. Ionel Brătianu, inspiră astăzi pur și simplu milă. Odinioară – și acest odinioară nu datează decât de câteva luni – d-l. Ionel Brătianu inspira o teroare de Cezar al decadentei: unii îl linguseau, alții îl adoreau, alții se târau la picioarele lui, iar unii îi admirau discreția și tactul – toți în fond ascultau de porunca unei sfinte frici. Omul acesta, lipsit de orice însușiri intelectuale, și chiar de voință, lipsit de curaj (...) ajunsese nu știu prin ce misticism și fatalitate împrejurarilor un adevărat tiran al țării românești".¹⁵ Toată responsabilitatea, pentru toate relele războiului revenea adversarului: "Roadele pipăibile, de o emoție sfâșietoare, ale crimei săvârșite de d. Ionel Brătianu, încep să apară sub ochii uimiți și îndurerăți ai Bucureștenilor (...) sunt ciungii, ologii, schilodiții politicei fatale a d-lui Brătianu. Oamenii aceștia nu au ce mânca, mor literalmente de foame: familiile lor își târăsc nenorocita existență pe stradă ca și câinii vagabonzi care cerșesc existența întâmplărei..."¹⁶

Ceva mai elegant în exprimare, față de Karnabatt se va arăta Ioan Slavici. El nu îl atacă direct pe Brătianu (în general, editorialele lui sunt lipsite de nume), ci teme, idei, ezitări ș.a.m.d. Uneori, pe jurnaliști. Slavici este cel mai evaziv dintre editorialiști, patetismele sale fiind aproape inofensive prin comparație cu atacurile altor jurnaliști ai momentului. Îl putem bănuși pe Slavici că cerea un anumit ton al editorialelor celorlalți? Poate fi una dintre ipoteze.

4. Jurnaliștii, în vremuri de război

I. Slavici îi acuză frecvent pe jurnaliștii de la *Adevărul* și *Dimineața*, de situația în care a ajuns țara. Dar nu numai pe ei, în general pe gazetarii cu simpatii socialiste. Spre exemplu, *Gazeta Bucureștilor* a avut o rubrică permanentă - "În urmă cu doi ani", în care erau publicate fragmente din *Adevărul*, de blamare a anumitor țări, oameni politici ș.a.m.d., cu care editorii celor două ziare se vor vedea în acord politic, din

secretar de stat, până în 10 iulie 1917, când demisionează din cauza tensiunilor dintre liberali și "takiști". Vezi Mamina, 2000, 319-321.

¹⁴ Karnabatt, "Farsa Brătianu-Costinescu", în *Gazeta Bucureștilor*, anul XXXVIII, nr. 117 (No. 134), 29 aprilie 1917, 1.

¹⁵ *Idem*, "Surpriza d-lui Brătianu", în *Gazeta Bucureștilor*, anul I, nr. 169, 4 iunie 1917, 1.

¹⁶ *Idem*, "Cohorta schilozilor", în *Gazeta Bucureștilor*, anul I, nr. 137, 2 mai 1917, 1.

cauza războiului. Era o evidentă formă de discreditare, o răzbunare simbolică – iată ce spuneți despre... în urmă cu doi ani, iată ce spuneți acum.

Dar să revenim la discursul lui Slavici: "La noi, ani de zile de-a rândul întrunirile publice au fost puse la cale – nu spre a lumina pe cei ce iau parte la ele, ci spre a-i amăgi și spre a-i asmuți asupra celor ce voiau să-i lumineze și erau în stare să facă aceasta, iar prin coloanele organelor de publicitate i-au vorbit mulțimii săcături ca C. Mille, Costaforu, Honigman, Ranetti, Cocea și alții de felul acestora, care picurau zi de zi otravă-n sufletele celor săraci cu duhul".¹⁷

Când scria astfel de rânduri, Slavici și echipa lui ocupau cele mai luxoase birouri din Palatul Adevărul, proprietatea lui C. Mille și a acționarilor ziarului. Era vecin de birou cu șeful cenzurii militare germane, scria așa cum îi cereau ordinele generalului Tülff von Tschepe und Windenbach¹⁸ și în fiecare dimineață, intrând în clădire citea firma ce luase locul însemnelor "Adevărul": "PRESSEABTEILUNG DER MILITAREVERWALTUNG, BUKARESTER TAGBLATT".¹⁹

Știa că profitau de o pradă de război atât Slavici, cât și Karnabatt, A. Camburopol, Ion Olteanu, Victor Anestin și alții, în condițiile în care toată administrația Regatului României se afla în refugiu, la Iași, iar armata pierdea aproape zilnic ostași. Pentru un articol, un ziarist cu aplomb primea 50 de lei. Adică echivalentul a 25 de prânzuri la restaurantul unui hotel ca Excelsior,²⁰ adică 20 de zile de muncă în agricultură, cât primea un bărbat; echivalentul a 25 de zile de muncă, pentru o femeie, în agricultură; 25 de coafuri; adică 37,50 mărci, o sumă uriașă, în acel context de foamete generalizată. Este drept, nu pentru fiecare articol Slavici primea aceeași sumă. Uneori, pentru două-trei.

Polarizarea comunității jurnalistice nu se explica doar prin opțiunea progermani / antigermani, ci și prin suspiciunile ce planau asupra unor redacții. Bunăoară, în ziarul *Lumina*, condus de Constantin Stere au apărut câteva articole preluate din presa rusă, despre coruperea administrațiilor de la *Universul*, *Adevărul*, *Dimineața*, *Naționalul* și *La Roumanie*.²¹ Acestea ar fi fost susținute financiar de ambasadorul rus la

¹⁷ Slavici, "O boală grea", în *Gazeta Bucureștilor*, anul I, nr. 150, 15 mai 1917, 1.

¹⁸ Erich Franz Theodor Tülff von Tschepe und Weidenbach (1884-1934), general de infanterie, guvernator al Munteniei până la finalul Primului Război Mondial.

¹⁹ Departamentul de Presă al Administrației Militare. Bukarester Tagblatt.

²⁰ Hotel situat pe Strada Academiei, nr. 30, București.

²¹ Stere, "Opinia publică = câte ruble?", în *Lumina*, anul II, nr. 143, 24 ianuarie 1918, 1. Notă. Editorialele lui Stere au apărut în volumul *Marele Război și Politica României*, Editura ziarului *Lumina*, București, 1918. Transferul de proprietate s-a făcut la 1 aprilie

București, Poklewski, pentru a fi favorabile Rusiei și, pe cât posibil ostile Germaniei. Articolele lăsașu de înțeles că rușii cumpărașu, de fapt, ieșirea României din neutralitate și angajarea în război, de partea sa. Chiar și în vânzarea ziarului cu cel mai mare tiraj, *Universul*, pare să fi fost implicată Legația rusă, prin Take Ionescu.

Polemicile au ajuns la un nivel pe care niciodată presa din România nu-l cunoscuse, în sensul că au fost utilizate argumente de ordin etnic, politic, religios, argumentele trădării și cele ale vânzării de conștiințe etc. "N-am zice nimic de *Bukarester Tagblatt* și *Gazeta Bucureștilor*, unde numai evreei și dușmanii neamului scriu și dictează, dar *Lumina*?", nota Vasile Th. Cancicov în jurnalul său - " D-l. Stere, d-l. Lupu Costache, d-l. Pătrășcanu, d-l. Beldiman oamenii României de mâine, n-au nici un cuvânt de spus poporului acestuia decât propagarea urei contra Brătienilor?"²²

Și despre ziaristii cu două fețe – azi cu nemții, mâine cu francezii – avea să scrie Cancicov, referindu-se în special la redacțiile *Steagul*, *Lumina*, *Gazeta Bucureștilor*. Bunăoară, când trupele germane părăseau Capitala, iar cele franceze se apropiașu, acesta nota: "Se pot oare întoarce pe dos conștiințele în 24 de ore?"²³ Ei bine, răspunsul era afirmativ. Și îl evoca pe Al. Ciurcu,²⁴ cel care în timpul ocupației a editat în limbile română și germană revista *Agrarul*, în care i-a glorificat pe ocupanții germani.²⁵ Însă când au sosit trupele franceze în localitatea Copăceni, Circu s-a îmbrăcat în costum național și, călare, i-a întâmpinat cu entuziasm, i-a ospătat și i-a lăudat. Era primarul localității și deținea acolo și o importantă fermă. Era președintele Asociației Generale a Presei Române și avea 64 de ani...

Tot atunci au fost devastate sediile ziarelor și ale revistelor germanofile, așa cum s-a întâmplat la 30 octombrie 1918, cu redacția ziarului *Steagul*, editat de A. Marghiloman (Pasajul Imobiliara). În ceea ce privește cenzura pe care jurnaliștii s-au văzut nevoiți să o suporte, și nu

1916. Directorul ziarului *Universul*, Virgil Dărășcu nu a confirmat niciodată complicitatea cu Take Ionescu și Poklewski.

²² Cancicov, 1926, 201.

²³ *Ibidem*, 714.

²⁴ Alexandru N. Ciurcu (1854-1922) a fost jurnalist și inventator. Studii de Drept la Viena; co-fondator al ziarului *L'Orient*, ce se va numi ulterior *L'Indépendance Roumaine*. Reporter de front, în timpul Războiului de Independență (1877-1878). Director al ziarului *Timpul* (București, 1890-1900). Colaborator la mai multe ziare și reviste din România și din Franța.

²⁵ *Agrarul* a fost fondat la București, în septembrie 1915, sub direcția lui Al. Ciurcu. Seria a II-a acoperă intervalul martie 1917- decembrie 1918. A avut și ediție germană paralelă – *Deutsche Ausgabe des "Agrarul"*.

numai ei, există mărturii numeroase²⁶. Cenzura a continuat și după plecarea ocupanților din Capitală, instituția fiind condusă de președintele Curții de apel din București, Secția a III-a, Puiu Schina: "toate ziarele au apărut azi cu coloane albe. Acest lucru e scandalos; cel puțin sub neamț n-am avut ocazia să vedem așa ceva. Sub ei Cenzura n-a avut niciun rol, deoarece de frică, nimeni nu scria decât ce le plăcea nemților"²⁷, nota V. Cancicov. Așa se explică de ce la 15 decembrie 1918 nu a apărut presă, înregistrându-se o primă grevă a directorilor de ziare, ca protest împotriva cenzurii.

Despre activitatea asociațiilor jurnaliștilor apar știri foarte rar. În 8 mai 1916, în *Liberalul Constanței* apărea un apel semnat de Petru Vulcan, pentru constituirea unui sindicat al presei din Constanța, spre exemplu. În 16 februarie 1918 aflăm că la Sindicatul Ziariștilor au avut loc alegeri, președinte devenind Ioan C. Bacalbașa, vicepreședinte Al. Chiriacescu, casier George I. Vasiliu, secretar Leontin Iliescu, membri Ioan Popescu, R. Dragomirescu, I. G. Stoian, G. I. Constantinescu, An. Camburopol.²⁸ În 18 septembrie 1918, la Iași se va constitui Sindicatul Ziariștilor din Moldova, la insistențele lui Rudolf Șuțu. Și tot în septembrie, ziarul *Socialismul* anunța că "s-a format în Capitală o asociație liberă a ziariștilor profesioniști, al cărei scop este apărarea intereselor profesionale".²⁹ Era vorba despre viitoarea Uniune a Ziariștilor Profesioniști, oficializată în 1919.

5. Publicitate de război

Alături de comunicatele autorităților militare, de listele prizonierilor, de anunțurile mortuare găsești aproape zilnic mică și mare publicitate, în paginile ziarelor. Publicitatea "de război", să-i spunem așa, aduce trei inovații - publicitatea troc, publicitatea umoristică și cea versificată.

Mica publicitate din *Bukarester Tagblatt / Gazeta Bucureștilor* ("Kleiner Anzeiger") era clasificată în funcție de conținut, în publicitate pentru locuri de muncă (10 bani cuvântul, minim 10 cuvinte), pentru închirieri de case etc. (10 bani cuvântul), profesionale (meditații, dentiști, frizeri etc. – 12 bani cuvântul), pentru anunțuri comerciale (12 bani cuvântul), pentru diverse (12 bani) și pentru căsătorii (20 de bani

²⁶ Petcu, 2005.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Lumina*, anul II, nr. 166, 16 februarie 1918, 2.

²⁹ Petcu, 2012, 354.

cuvântul). Singura agenție de publicitate care publică mesaje "self promotion" era Agenția "Gherman F. Lazăr", din Calea Victoriei, nr. 58 (vis a vis de Teatrul Național). Spre ilustrare, iată un anunț de la Diverse: "Dinți vechi. Cumpăr dinți vechi, orice stare, plătesc preț bun. Calea Moșilor, 227. Tutungeria. Intre 2-5 p.m.". Sau: "Dau cinci kilograme sare pentru două kilograme zahăr. (Strada) Minotaru (nr.) 47"; "Dau orez, untdelemn de Nisa, pentru lemne. Olteni, 28, Oprescu"; "Zahăr plătesc 10 lei kg., untură 8, orice cantitate, Macri, Văcărești 1".

Și câteva de la rubrica "Căsătorii"- a se vedea prețul fericirii - "Căsătorie dorește doamnă, drăguță, 50.000 numerar, Domn 40-55 ani. Oferte a adresa la Administrația ziarului, sub <Colinteanu>". Sau "Domn serios, văduv, fără copii, etatea 42 ani, având serviciu sigur și situație bună, dorește a se căsători cu o doamnă văduvă, fără copii, având tot asemenea situație bună. Sub D.Z. la ziar". "Tânăr titrat, 5.000 pogoane moșie dorește căsătorie situație egală, fotografii. Ofera a se adresa la Ad-ția ziarului sub <Ideal>".

Sunt destul de frecvente anunțurile maritale, după cum se poate constata. Bunăoară, în ziarul *Lumina* a apărut anunțul "Domn 37 ani proprietar și arendaș în Buzău bine educat suflet bun dorește căsătorie cu d-nă sau d-șoară etate până la 25 ani poate fi fără avere dar drăguță și mai ales suflet bun. De preferat orfană ca și mine. Anonimelor și scrisorilor neserioase nu răspund. Adresa la ziar sub <Buzău>".³⁰

Hazul de/la necaz, în timpuri de război a avut și forme versificate. Iată o mostră: "Vezi Domnule ce-am ajuns / Toți se plâng cu disperare / De atâta neajuns / Pe la toți ce cauți, n-are / RADIVON fără regret / Mărfuri are berechet / Cruci, inele și cercei / Orice cauți poți să iei / Mărfuri bune, garantate, / Prețuri vechi și neurcate / Găsiți în orice saison/ La Magazinul Radivon".³¹

Un tip special de publicitate de război a avut numele de "Correspondențe" și consta în mesaje de căutare, de confirmare etc., funcție de situație. Tariful era identic cu cel pentru informații matrimoniale, adică 25 de bani cuvântul (minim 10 cuvinte). Iată cum arăta un astfel de anunț: "Familia D. Țanu, Focșani. Răspundeți gazetă cum vă aflați. Noi ducem bine, Alexandru sănătos și cu serviciu bun, Familia Popescu, Griviței 287". Sau "D-lui Vasile Callu, Brăila. Azi 7

³⁰ *Lumina*, anul II, nr. 203, București, 25 martie 1918, 4.

³¹ *Lumina*, anul I, nr. 65, 5 noiembrie 1917, p. 4. Notă: Magazinul "de confidență" al lui Theodor Radivon, furnizor al Curții Regale s-a bucurat de o promovare curajoasă, chiar și în condițiile dramatice ale Primului război mondial. Acesta era bijutier și intrase în afaceri din 1856.

iunie, Dorina născut băiat Adrian, amândoi sănătoși. Scarlat" (*Bukarester Tagblatt / Gazeta Bucureștilor*).

Publicitatea acelor ani rămâne de cercetat, pentru a afla mai multe informații despre cum trăiau oamenii, ce tipuri de echivalențe comerciale erau posibile, ce mărfuri aveau cea mai mare căutare, care era puterea de cumpărare și altele.

Bibliografie

Cancicov, Th. Vasile. *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României. Jurnal zilnic. 13 august 1916-31 decembrie 1918*, vol. II. București: Atelierele Societății Universul, 1926.

Drăghicescu, Virgiliu N. *707 zile sub cultura pumnului german*. București: Ed. Cartea Românească, 1920.

Mamina, Ion. *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică. 1866- 1938*. București: Editura Enciclopedică, 2000.

Neagoe, Stelian. *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre*, București: Editura Machiavelli, 1999.

Petcu, Marian (coord.). *Cenzura în spațiul cultural românesc*, București: Ed. Comunicare.ro, 2005.

Idem (coord.). *Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică*, Iași: Editura Polirom, 2012.

Publicațiile peridice românești, tom II și tom III, Editura Academiei Române, București, 1969, 1987.

Colecțiile ziarelor: *Lumina*, București, 1917-1918; *Gazeta Bucureștilor*, 1916-1918.